

**Церковні краєзнавці Волині кінця XIX – поч. XX ст. –
дослідники і популяризатори
історії книги та друкарства**

Діячам і установам православної церкви на Волині, безсумнівно, належить визначна роль у розвитку місцевого краєзнавства 2 пол. XIX – поч. XX ст. Основною трибуною волинезнавчих публікацій цього часу з 1867 р. був часопис «Волинские епархиальные ведомости». Більшість дослідників волинської давнини були священниками або педагогами системи духовної освіти. Назвемо серед них і високих церковних ієрархів: єпископа Острозького, вікарія Волинської єпархії Ієрофея (Якова Лобачевського) та архієпископа Волинського і Житомирського Модеста (Дмитра Стрельбицького). Мережу музейних закладів Волині представляли Володимир-Волинське і Луцьке церковні давньосховища, Волинське єпархиальне давньосховище в Житомирі з почаївською філією, Музей імені князів Острозьких в Острозі, що теж належав, як воно офіційно тоді іменувалося, до відомства православного віровизнання. Йому ж підпорядковувалися Волинське церковно-археологічне товариство в Житомирі і релігійно-просвітницьке Братство імені князів Острозьких в Острозі, що теж проводило наукову краєзнавчу роботу. З діяльністю церковних інституцій і братств пов'язано створення меморіалу полеглим українським козакам під Берестечком і реставрація замку князів Острозьких в Острозі напередодні Першої світової війни.

Церковні краєзнавці кінця XIX – поч. XX ст. зробили також певний внесок у дослідження і популяризацію історії книги та друкарства на Волині, формування та збереження колекцій стародруків та рукописних книг, їх наукового опису та каталогізації.

Сьогодні, коли вже понад 25 років успішно працює Музей книги та друкарства Державного історико-культурного заповідника м. Острога, згадаємо імена і короткий життєпис церковних краєзнавців Волині кінця XIX – поч. XX ст. – дослідників і популяризаторів історії книги та друкарства. Сподіваємося, ці матеріали будуть використані при підготовці узагальнюючої праці з історії досліджень книжкової спадщини і друкарства на теренах історичної Волині.

ЛОБАЧЕВСЬКИЙ ЯКІВ ФЕДОРОВИЧ (24 березня 1879 р., м. Ковель Волинського воєводства – 17 квітня 1871 р., с. Дермань Дубенського повіту Волинської губернії, нині Здолбунівського району Рівненської області) – православний церковний діяч і педагог на Волині, історик і природодослідник. Закінчив Волинську духовну семінарію в Острозі (1807), Київську академію (1811). Працював викладачем (вища граматика, німецька мова, риторика, філософія, фізика) та інспектором (з 1817 р.) у рідній семінарії в Острозі, де прийняв постриг під чернечим іменем Ієрофей. Під час війни 1812 р. був відповідальним за евакуацію архіву та бібліотеки семінарії (де знаходилися і книги із зібрань осой академії та єзуїтського колегіуму) в м. Кобеляки Полтавської губернії. З 1822 р. – настоятель Загаєцького, з 1828 р. – Дерманського монастирів. З 1845 р. – єпископ Острозький, вікарій Волинсько-Житомирської єпархії з резиденцією у Дермані.

Упродовж свого 43-річного управління монастирем здійснив відбудову храму доби князів Острозьких, що постраждав від пожежі, ремонт історичної дзвіниці та інших споруд. Зберіг і впорядкував монастирські бібліотеку та архів, досліджував острозькі і дерманські старожитності, надсилаючи відомості про них для публікації у виданнях Київської археографічної комісії. Автор «Исторической записки о Дерманском монастыре» (1842-1862, надрукована посмертно у 1873). У ній серед ігуменів і управителів монастиря згадано «Івана Диякона» (друкаря Івана Федоровича). Найціннішим розділом «Записок» є матеріали про бібліотеку і архів монастиря, де описано 22 стародруки та рукописи. Автор вперше ввів в науковий обіг «Дерманський пом'яник» XVII ст. з іменами князів Острозьких (нині зберігається в Державному історико-культурному заповіднику м. Острога).

Праці

Историческая записка о Дерманском монастыре // Волинские епархиальные ведомости. – 1873. – часть неоф. – № 8. – С. 282-302; № 9. – С. 320-324.

Література

Амвросий, архимандрит [Лотоцкий А.]. Воспоминание о Преосвященном Иерофее, епископе Острожском, викарии Вольнской епархии // Волинские епархиальные ведомости. – 1873. – часть неоф. – № 5. – С. 170-184; № 6. – 215-232.

Манько М. Яків Лобачевський (1879-1871) // Острозькі просвітники XVI-XX ст. – Острог, 2000. – С. 160-165.

Огієнко І. Історія українського друкарства. – К., 1994. – С. 211, 215.

ЛОТОЦЬКИЙ АФНАСІЙ ЛУКИЧ (архімандрит Амвросій) (19 січня 1796 р., Мончинці Старокостянтинівського повіту – 18(28) січня 1878 р. м. Володимир-Волинський) – православний церковний письменник і дослідник старовини. Закінчив Волинську духовну семінарію в Острозі (1819) та Київську духовну академію (1823); магістр богослов'я. У 1823-1828 рр. – професор словесності, а потім інспектор Волинської духовної семінарії в Острозі і священник при міській Успенській церкві. Водночас виконував обов'язки семінарського бібліотекаря, зберігаючи книги з бібліотек Острозької академії та єзуїтського колегіуму, датовані XVI- XVIII ст., змігши врятувати їх в надзвичайно складні для семінарії 1820 рр. (пожежа з руйнуванням приміщень, вимушений переїзд з Острога в Аннопіль).

Після 1828 р. – на священницьких, церковно-адміністративних і педагогічних посадах на Волині, а з 1844 р. – у Варшаві. 1860 р. прийняв чернецтво. Архімандрит, намісник Почаївської Лаври, настоятель Мілецького та Володимир-Волинського монастирів.

Автор досить значної друкованої церковно-літературної спадщини (богословські статті, проповіді, історичні розвідки, публікація літературних пам'яток, переклади). Віднайшов інвентар Степанського монастиря 1627 р., ставши «першовідкривачем» (за словами М. Максимовича) існування цієї фундації князів Острозьких, пов'язаного із діяльністю просвітницького центру-академії в Острозі. Досліджував почаївські монастирські архіви XVI-XVIII ст. у зв'язку з діяльністю архімандрита Іова (Залізо); переклав з польської роботу ректора Києво-Могилянської академії І. Галятовського. Біограф Я. Лобачевського (єпископа Острозького Ієрофея).

Праці

Сказание о Почаевской Успенской лавре, на основании документов, хранящихся в лаврском архиве. – Почаев, 1872.

Воспоминание о Преосвященном Иерофее, епископе Острожском, викарии Волынской епархии // Волынские епархиальные ведомости. – 1873. – часть неоф.– № 5. – С. 170-184; № 6. – 215-232.

Література

Максимович М. О городе Степане // Максимович М. Собрание сочинений. – Т. II. – К., 1877. – С. 376.

Манько М. Випускник Волинської духовної семінарії в Острозі Афанасій Лотоцький (архімандрит Амвросій) // Острозький краєзнавчий збірник. – Випуск 2. – Острог, 2007. – С. 96-100.

Краткий очерк жизни архимандрита Амвросия (Лотоцкого), скончавшегося 18 января 1878 года. // Волынские епархиальные ведомости. – 1878. – часть неоф. – №5. – с. 220-221.

СЕНДУЛЬСЬКИЙ АПОЛОНІЙ ДОРОФІЙОВИЧ (1830, с. Садки Кременецького повіту Волинської губернії, нині Кременецького району Тернопільської області – 7(13) січня 1882 р., с. Сивки Острозького повіту Волинської губернії, нині – Білогірського району Хмельницької області) православний священник, церковно-громадський і освітній діяч на Волині, краєзнавець і дослідник Острозької давнини. Закінчив Волинську духовну семінарію в Кременці (1854). Обирався членом правління Волинської духовної семінарії в Кременці і головою з'їзду духовенства Волинської єпархії (1871, 1878).

Один з ініціаторів становлення культу князя Федора Острозького на Волині, автор нарисів про цього православного святого та проекту церковної служби в його честь, організатор будівництва храму преподобного Федора, князя Острозького, в с. Сивки, його перший настоятель.

Автор десятків історико-краєзнавчих нарисів, надрукованих у «Волынских епархиальных ведомостях», про міста, містечка і села, що свого часу належали князям Острозьким, зокрема, про Острог, де висвітлювалася (за відомою на той час літературою та джерелами) діяльність Острозької слов'яно-греко-латинської академії, її друкарні та їх значення в історії культури та церкви. До цієї теми звертався і в інших публікаціях.

Праці

Город Острог // Волынские епархиальные ведомости. – 1882. – часть неоф. – № 1-5.

О трехсотлетней годовщине напечатания словянской Библии в г. Остроге // Волынские епархиальные ведомости. – 1880. – часть неоф. – № 18.

Автобиография // киевская старина. – 1896. – январь. – С. 59-77.

Література

Памяти о. Аполлония Сендульского (1830-1882) // ВЕВ. – № 5. – часть неоф. – С. 119-127.

Тарнавский А. Отец Апполоний Сендульский, священник села Сивок острожского уезда (некролог) // киевская старина. – 1882. – октябрь. – С. 166-170.

Манько М. Аполоній Сендульський – краєзнавець Острога і волині // Матеріали I-III науково-краєзнавчих конференцій «Острог на порозі 900-річчя» (1990-1992). – Острог, 1992. – Ч. I. – С. 233-234.

ЛУК'ЯНОВИЧ ПАВЛО ЙОСИПОВИЧ (1855 чи 1856, с. Щедрогоща, Ковельського повіту Волинської губернії – 1917, м. Житомир) – історик-краєзнавець, педагог. Закінчив Волинську духовну семінарію (1877), Київську духовну академію (1881); кандидат богослов'я. Вчитель (з 1881) і довголітній смотритель (1889-1917) Мілецького духовного училища на Волині. Автор історико-краєзнавчих нарисів, опублікованих у «Волинских епархиальных ведомостях».

Стаття «К вопросу об Острожской школе (XVI в.)» (1881) підготовлена ним на основі власної студентської пошукової роботи в духовній академії на здобуття ступеня кандидата богослов'я. Це перша друківана праця, цілком присвячена історії Острозької академії, написана на основі відомих на той час джерел і літератури. Автор притримувався думки, що Острозька академія не була вищою школою, аналогічною західноєвропейським університетам, а, швидше, «академією наук», «школою античного порядку», творчим товариством вчених і літераторів, зібраних в Острозі князем Василем-Костянтином Острозьким; вони ж здійснювали викладання в загальноосвітній школі при цьому товаристві (іменованій іноді як «ліцей», «гімназія», «колегія»), відбирали і готували здібну молодь для подальшого здобуття вищої освіти за межами Острога.

Ця думка надалі мала як своїх прихильників, так і опонентів. Більшість сучасних авторів відзначають, що Острозька академія успішно поєднувала функції як вищої школи, так і наукової інституції та літературно-видавничого осередку.

Праці

К вопросу об Острожской школе (XVI в.) // Волинские епархиальные ведомости. – 1881. – часть неоф. – № 23 и 24. – С. 767-781; № 25. – С. 813-825; № 26. – С. 849-869; № 27. – С. 885-907.

Література

Теодорович Н. Волинская духовная семинария. История первоначального устройства ея и подведомственных ей духовных училищ. Списки воспитанников, окончивших в ней курс учения, а также начальников и наставников ея в период времени с 1796 по 1900 г. – Почаев, 1901. – С. 187, 172.

СЕЛЕЦЬКИЙ АРСЕНІЙ КОСТЯНТИНОВИЧ (8.06.1860, с. Хролин Заславського повіту Волинської губернії, нині Шепетівського району Хмельницької області – рік і місце смерті невідомі) – автор першої друкованої праці, спеціально присвяченої Острозькій друкарні та її виданням в зв'язку з діяльністю академії кін. XVI – поч. XVII ст. в Острозі. Закінчив Волинську духовну семінарію (1881), Київську духовну академію (1885). Як пошукову роботу на здобуття академічного ступеня кандидата богослов'я підготував монографію «Острожская типография и ее издания», яку ще до захисту опублікував у пресі («Волинские епархиальные ведомости», 1884-1885) і окремим виданням (1885). При захисті в духовній академії ця робота була відхилена як невідповідна вимогам до православної богословської науки; ступінь кандидата богослов'я пошукач не отримав і надалі служив чиновником у Київській контрольній палаті.

Робота А. Селецького отримала неоднозначну оцінку спеціалістів («Книга не відрізняється новизною фактів, але являє собою чудове зібрання усіх даних, які відомі про острозьку друкарню», І. Каманін, 1886; «Праця маловартісна, про Остріжську друкарню, як друкарню, тут нічого нема... Автор не дав собі раду з цією великою літературою», І. Огієнко, 1923).

Праці

Острожская типография и ее издания // Волинские епархиальные ведомости. – часть неоф. – 1884. – № 29-35; 1885. – № 7-11, 21-26 (отдельный оттиск: Почаев, 1885).

Література

Теодорович Н. Волинская духовная семинария. История первоначального устройства ее и подведомственных ей духовных училищ. Списки воспитанников, окончивших в ней курс учения, а также начальников и наставников ее в период времени с 1796 по 1900 г. – Почаев, 1901. – С. 743.

Каманин И. Арс. Селецкий. Острожская типография и ее издания. Почаев, 1885 // Киевская старина. – 1886. – № 1. – С. 161-164.

Огієнко І. Історія українського друкарства. – К., 1994. – С. 95, 206.

ТИХОМИРОВ ІВАН ІЛЛІЧ (1855, м. Муром Владимирської губернії – 28 травня 1913 р., Санкт-Петербург) – церковно-освітній діяч, духовний письменник і журналіст, бібліограф. Закінчив Владимирську духовну семінарію (1876), Московську духовну академію (1880). Вчитель латинської мови і бібліотекар Волинської духовної семінарії (1880-1892), редактор газети «Почаевский листок» (1891-1892), смотритель Житомирського духовного училища (1892-1903), помічник голови Училищної Ради при св. Синоді (1903-1913). Протоієрей.

Головна заслуга І. Тихомірова перед наукою – впорядкування і науковий опис фундаментальної бібліотеки Волинської духовної семінарії в Кременці, яка під час свого перебування в Острозі в 1796-1825 рр. успадкувала книжкові зібрання Острозької слов'яно-греко-латинської академії та Острозького єзуїтського колегіуму. Ним підготовлено і видано систематичний показчик книг цієї бібліотеки на церковно-слов'янській і російській мовах (1889), де описано і острозькі стародруки. Його ж систематичний каталог бібліотечних книг семінарії на латинській, грецькій і польській мовах залишився у рукописі за відсутністю коштів на друк.

Праці

Систематический указатель книг на церковно-славянском и русском языках фундаментальной библиотеки Волынской духовной семинарии. – Почаев, 1889. – 391 с.

От составителя «Систематического указателя книг на церковно-славянском и русском языках фундаментальной библиотеки Волынской духовной семинарии // Волынские епархиальные ведомости. – 1889. – № 34. – часть неоф. – С. 872-874.

Література

Теодорович Н. Волынская духовная семинария. История первоначального устройства ея и подведомственных ей духовных училищ. Списки воспитанников, окончивших в ней курс учения, а также начальников и наставников ея в период времени с 1796 по 1900 г. – Почаев, 1901. – С. 886-887.

В. М. К 25-летию юбилею педагогической деятельности протоиерея И. И. Тихомірова // Волынские епархиальные ведомости. – 1905. – № 21. – часть неоф. – С. 711-714.

ТЕОДОРОВИЧ МИКОЛА ІВАНОВИЧ (1856, м. Гродно – не раніше 1915, м. Саратов) – церковний історик-краєзнавець, богослов, публіцист і педагог. Закінчив Литовську духовну семінарію у Вільно (1879), Санкт-Петербурзьку духовну академію (1883); кандидат богослов'я. В 1883-1899 рр. викладач Священного Письма і давньоєврейської мови Волинської духовної семінарії у Кременці; з 1899 р. – на педагогічно-адміністративній роботі в губерніях Царства Польського (інспектор і директор навчальних дирекцій, інспектор Варшавського Маріїнського інституту – до його евакуації в Саратов на початку Першої світової війни).

Під час викладацької праці на Волині здійснив історико-статистичний опис церков і парафій 10 (з 12, крім Луцького і Володимирського) повітів Волинської єпархії, а також м. Володимир-Волинського, всього підготувавши понад 1000 нарисів. Зокрема, описав більшість міст, містечок і сіл – у минулому володінь князів Острозьких, розміщених у сучасних йому Острозькому, Дубенському, Старокостянтинівському та ін. повітах, в т. ч. Острог, опублікувавши відомі на той час матеріали з історії острозьких академії та друкарні. Зафіксував наявність в описаних ним церквах ряду стародруків, рукописних книг, документальних і речових матеріалів (в окремих випадках робив їх опис) доби Острозької академії.

У зв'язку з втратою великої частини церковних архівів і бібліотек (часто і самих храмів) історичної Волині у ХХ ст. публікації М. Теодоровича становлять особливу цінність.

Праці

Историко-статистическое описание церквей и приходов Вольнской епархии. – Т. I-V. – Почаев, 1888-1903.

Теодорович Н. Вольнская духовная семинария. История первоначального устройства ея и подведомственных ей духовных училищ. Списки воспитанников, окончивших в ней курс учения, а также начальников и наставников ея в период времени с 1796 по 1900 г. – Почаев, 1901.

Література

Бойко М. Достойна пам'ять про Миколу Теодоровича // Літопис Волині: Науково-популярний збірник волинезнавства. – Числа 10-11. – Вінніпег, 1971-1972. – С. 19-21.

Силюк А. Микола Теодорович: бібліографічний нарис // Минуле і сучасне Волині. Олександр Цинкаловський і край: Матеріали ІХ наукової історичної конференції 20-23 січня 1998 р. – Луцьк: Надстир'я, 1998. – С. 77-79.

Манько М. До післяволинської біографії Миколи Теодоровича та з'ясування дати і місця його смерті // Острозький краєзнавчий збірник. – Випуск 1. – Острог, 2004. – С. 36-37.

ФОТИНСЬКИЙ ОРЕСТ ОКСЕНТІЙОВИЧ (1863, с. Батьків, нині Радивилівський р-н Рівненської обл. – 1931, м. Житомир) – відомий історик, організатор краєзнавчих досліджень, музейної та архівної справи на Волині кін. XIX – першої третини XX ст. Закінчив Волинську духовну семінарію (1883) та Київську духовну академію (1887). Працював викладачем Житомирського жіночого духовного училища, Волинського народного університету, Житомирського інституту народної освіти (з 1922 – професор), очолював Волинське губернське архівне управління. Один із засновників і керівників Волинського єпархіального давньосховища (1893), Волинського церковно-археологічного товариства (1894), Товариства дослідників Волині (1900).

Як завідувач і головний зберігач єпархіального давньосховища в Житомирі та його бібліотеки проводив збір (найчастіше, шляхом прийому пожертв від церков, монастирів, духовенства, приватних осіб), інвентаризацію та науковий опис писемних, речових та мистецьких пам'яток доби князів Острозьких, Острозького і Дерманського просвітницьких центрів кін. XVI – поч. XVII ст. Видав у трьох випусках (1893-1899, випуск 3 – у співавторстві з Миколою Бурчаком-Абрамовичем) короткий опис цих надходжень.

1899 здійснив наукову екскурсію по Острожчині, відвідавши Острог, Межирич, Дермань, Дорогобуж. Висловив рекомендації про обов'язкове збереження цінної дерев'яної церкви на Новому Місті в Острозі, датованої ним XVI ст. (була розібрана перед Першою світовою війною). Домігся передачі у давньосховище і цим увів у науковий обіг архів, зібрання стародруків і рукописних книг Дерманського монастиря. Сприяв становленню Братства імені князів Острозьких та музею в Острозі.

Досліджував літописний Дорогобуж, історію монастирського селянства XVII ст. (на дерманських архівних матеріалах), соцініанський рух на Волині XVI-XVII ст., примірник Острозької Біблії з цікавими своєю нетрадиційністю примітками до тексту Святого Письма «волинського вільнодумця» першої пол. XVII ст.

Праці

Краткое описание предметов древности, пожертвованных в Волинское епархиальное древлехранилище по июль 1893 года // Волинские епархиальные ведомости. – 1893. – часть неоф. – № 29-32, 35.

Краткое описание памятников древности, поступивших в Волинское епархиальное древлехранилище с 1 июля 1893 года по 1 августа 1894 года // Волинские епархиальные ведомости. – 1894. – часть неоф. – № 30-36.

Краткое описание памятников древности, поступивших в Волинское епархиальное древлехранилище с 1 августа 1894 года по 1 ноября 1898 года // Волинские

епархиальные ведомости. – 1899. – приложения к № 11-21 (в соавторстве с Н. Бурчак-Абрамовичем).

Социнианское движение на Волыни в XVI-XVII вв. // Волынские епархиальные ведомости. – 1894. – часть неоф. – № 25. – С. 709-717.

Волинский религиозный вольнодумец XVII в. // Чтения Исторического общества Нестора-летописца. – К., 1905. – Кн. 18. – Вып. 3-4. – Отд. 2. – С. 71-102.

Очерки из истории быта монастырских крестьян на Волыни в XVII-XVIII вв. // Труды Общества исследователей Волыни. – Житомир, 1910. – Т. 3. – С. 1-112.

БУРЧАК-АБРАМОВИЧ МИКОЛА МИХАЙЛОВИЧ (1858, с. Гордня Володимир-Волинського повіту Волинської губернії, нині Любомльського району Волинської області – 04.11.1938, м. Житомир). – православний священник, церковно-громадський, освітній і земський діяч на Волині кін. XIX – поч. XX ст. Закінчив Волинську духовну семінарію (1879). Обіймав священницькі і законовчительські посади в ряді сільських парафій Волині, вивчав церковні архіви, народні звичаї волинських українців. У 1894 р. отримав призначення на посаду другого священника при Михайлівській церкві у Житомирі (пізніше – її настоятеля) за умови особистої наукової і літературної праці у Волинському церковно-археологічному товаристві і Волинському епархіальному давньосховищі.

Як найближчий помічник О. Фотинського, здійснював інвентаризацію, атрибуцію і опис старожитностей, що надходили в давньосховище. Зокрема, опрацьовував матеріали з архіву і бібліотеки Дерманського монастиря, датовані XVI-XVIII ст., які є цінними джерелами до вивчення діяльності місцевого просвітницького осередку і острозької книжності. Співавтор (разом з О. Фотинським) третього випуску короткого опису цих пам'яток. Здійснив кілька публікацій у «Волынских епархиальных ведомостях» і «Волынском историко-археологическом сборнике» з питань церковних старожитностей.

Був репресований і розстріляний. Реабілітований.

Праці

Краткое описание памятников древности, поступивших в Волынское епархиальное древлехранилище с 1 августа 1894 года по 1 ноября 1898 года // Волынские епархиальные ведомости. – 1899. – приложения к № 11-21 (в соавторстве с О. Фотинским).

К истории древневолынской письменности // Волинский историко-археологический сборник. – Вып. 1. – Житомир; Почаев, 1896. – С. 19-23.

ТУЧЕМСЬКИЙ МИХАЙЛО АНДРІЙОВИЧ (5(17) вересня 1872, с. Понебель Ровенського повіту Волинської губернії (нині Рівненський район Рівненської області) – 23 квітня 1945 р., м. Кременець Тернопільської області) – православний священник, церковно-громадський і освітній діяч на Волині кін. XIX – першої пол. XX ст., публіцист, краєзнавець, дослідник і зберігач острозької давнини. Закінчив Волинську духовну семінарію в Кременці (1893). Вчителював і працював священником в Кременецькому повіті. З 1904 р. – спостережник («наблюдатель») церковно-парафіяльних шкіл Острозького повіту і священник Острозького Богоявленського собору. Ініціатор створення Братства імені князів Острозьких (1909), реставрації замку князів Острозьких (1913-1914), відкриття в ньому історичного музею (11(24) серпня 1916 р.); його перший завідувач та зберігач фондів. В чисельних публікаціях в церковній періодиці популяризував Острогіану та спадщину слов'яно-греко-латинської академії. Зробив спробу встановити місцезнаходження праху князя В.-К. Острозького.

Радянським ревкомом та польською адміністрацією був усунутий від керівництва Острозьким історичним музеєм. В останні десятиріччя життя – настоятель кафедрального собору в Кременці, митрофорний протоієрей.

Завдяки ініціативам і діяльності М. Тучемського був збережений замок князів Острозьких, унікальні писемні, речові, образотворчі та архітектурні пам'ятки їх доби, закладено міцний фундамент розвитку краєзнавчих досліджень та музейної справи в місті.

Праці

Первое торжество на Волини в честь преподобного Феодора, князя Острожского. – Почаев, 1907.

Деятельность Братства имени князей Острожских под покровом преподобного князя Феодора за первый год своего существования. – Почаев, 1910.

Документальные материалы к решению вопроса о месте погребения и нахождения ныне драгоценного праха князя Константина Константиновича Острожского // Волинские епархиальные ведомости. – 1910. – № 52. – С. 965-966.

Преподобный Феодор, князь Острожский. – Почаев, 1911.

Сторожевой замок князей Острожских в г. Остроге. – Почаев, 1912.

Город Острог в современном князю К. К. Острожскому состоянии. – Почаев, 1913.

Література

Бірюліна О. Михайло Тучемський – волинський релігійний та культурно-просвітницький діяч // Матеріали VI-ої Острозької науково-краєзнавчої конференції «Острог на порозі 900-річчя». 1995 рік. – Острог, 1996. – С. 16-18.

Манько М. Михайло Тучемський (1872-1945) // Острозькі просвітники XVI-XIX ст. – Острог, 2000. – С. 187-192.

СТРУМЕНСЬКИЙ МИХАЙЛО (рік народження – рік смерті невідомі) – краєзнавець і музейний працівник в Острозі в 2-й пол. 1910-х рр. Походив із священницької родини Острозького повіту. Закінчив Волинську духовну семінарію (1910) і Московську духовну академію (між 1914-1916). Ще під час навчання в академії налагодив співпрацю з Братством імені князів Острозьких в Острозі та його давньосховищем (з 1916 р. – історичним музеєм), інвентаризував, описував і опрацьовував острозькі музейні колекції.

В часописі Московської духовної академії «Богословский вестник» і окремих відбитком надрукував статтю «Из Острожской старины» (1916) з коротким історичним нарисом про Острог доби князів Острозьких та їх академії, інформацією про давньосховище і бібліотеку Братства імені князів Острозьких, атрибуцією і науковим описом понад 30 рукописних книг XVI-XVIII ст. із музейної колекції Острога (перший друкований каталог острозького музею). Автор статті про реставрацію замку та відкриття історичного музею в Острозі, плани його подальшої праці (надрукована 1917 р.).

В роки української революції М. Струменський – активний працівник Острозького повітового комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини (ОСТРУКОПИС). За його безпосередньої участі врятовано від загибелі цінні архівні і книжкові зібрання, історичні і мистецькі колекції із замків, маєтків, монастирів, установ Острога, Дерманя, Межиріча, Новомалина, Плужного, Славути та ін.

Після 1920 р., як і інші діячі Братства імені князів Острозьких, М. Струменський був усунутий новою польською адміністрацією від музейної роботи. Подальша доля невідома.

Праці

Из Острожской старины. – Сергиев Посад, 1916.

Реставрация замка князей Острожских в г. Остроге // Волинские епархиальные ведомости. – 1917. – № 5-6. – С. 10.